

UDK 27-43-46:303.025"1999/2017"(497.5)

Primljeno: 20. 5. 2019.

Prihvaćeno: 26. 6. 2019.

Izvorni znanstveni rad

KRETANJE CRKVENOSTI U HRVATSKOM DRUŠTVU OD 1999. DO 2017. GODINE ANALIZA I KRITIČKI OSVRT

Josip BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

josip.baloban@zg.t-com.hr

Josip ŠIMUNOVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

josip.simunovic@zg.t-com.hr

Josip JEŽOVITA

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242, 10 000 Zagreb

josip.jezovita@unicath.hr

Sažetak

Crkvenost se u ovom članku analizira u pastoralno-teološkoj i sociološkoj perspektivi i to u posljednjih dvadesetak godina, odnosno od 1999. do 2017., što ujedno korespondira s trima uzastopnim istraživačkim valovima na međunarodnom projektu *European Values Study* (EVS), tj. EVS – 1999., EVS – 2008. i EVS – 2017. Kao višedimenzionalnu stvarnost autori pretresaju kretanje crkvenosti u hrvatskom društvu u šest njezinih dimenzija: dimenziji konfesionalne pripadnosti, dimenziji vjerskih istina, ritualnoj dimenziji, moralno-etičkoj dimenziji, iskustvenoj dimenziji i dimenziji povjerenja u Crkvu. Nakon prve točke u kojoj se donose *Metodoloških napomene* u drugoj točki se prikazuje *Crkvenost kao višedimenzionalna stvarnost*, koja se ne očituje samo u više svojih dimenzija, nego kao i stvarnost koja je mnogoslojevita tako da se govori o stupnjevitost i distanciranoj crkvenosti unutar određene dimenzije, unutar više dimenzija, pa čak i unutar svih dimenzija. Ta stvarnost je nazočna u povijesti čovječanstva od samih početaka kršćanstva i povijesne Isusove Crkve, a u posljednjim desetljećima suočena je sa svim mogućim izazovima (neo)liberalizacije, individualizacije i relativizacije, posebno u demokratskim društvima svijeta, pa uključivo i u hrvatskom društvu. Potom se u trećoj točki *Analiza i usporedba rezultata* pomoću

grafikona i tablica, kao i sociodemografskih karakteristika, analiziraju i uspoređuju rezultati sva triju istraživačkih valova EVS – 1999.; EVS – 2008. i EVS – 2017. s time da se autori najviše koncentriraju na rezultate iz EVS – 2017. Ti rezultati potvrđuju da je za kretanje crkvenosti od 1999. do 2017. karakteristično određeno opadanje u različitim postocima u četirima dimenzijama, dok je najveće opadanje u dimenziji povjerenja u Crkvu, premda je nominalna pripadnost Rimokatoličkoj crkvi u posljednjih dvadesetak godina stabilna. Upravo detaljniji osvrt na kretanje crkvenosti u navedenim dimenzijama autori čine u četvrtoj točki *Kritički osvrt na sva tri vala istraživanja*. Tu se, između ostalog, raspravlja o izbornom kršćanstvu, o distanciranoj crkvenosti, o selektivnom prihvaćanju temeljnih istina sadržanih u kršćanskom *Credu*, o rastućem distanciranju u moralno-etičkoj dimenziji crkvenosti, o parcijalnoj identifikaciji s povijesnom Isusovom Crkvom itd. U *Zaključku* se pokazalo da se zasad ne može govoriti o nominalnoj distanciranosti od Crkve, čime je potvrđena prva hipoteza. Konstatirano je daljnje distanciranje u dimenziji vjerskih istina, što potvrđuje drugu hipotezu. Pad crkvenosti dogodio se i u ritualnoj dimenziji, što najvećim dijelom potvrđuje treću hipotezu. Znakoviti rezultati dobiveni su i u moralno-etičkoj dimenziji. S jedne strane, primjerice u posljednjih dvadesetak godina potvrđuje se porast onih koji ne bi nikada odobrili izbjegavanje poreza s time da čak 93% ispitanika ima taj stav u EVS – 2017. S druge strane, raste broj onih koji odobravaju rastavu, pobačaj i eutanaziju, čime je potvrđena četvrta hipoteza. Najveće smanjenje crkvenosti dogodilo se u dimenziji povjerenja u Crkvu, koje je u kontinuiranom padu od 1999. godine, što je potvrdilo i petu hipotezu. Zaključno se može ustvrditi da je stvarnost stupnjevite i distancirane crkvenosti sve očitija u svim dimenzijama crkvenosti i to od konfesionalne pripadnosti do povjerenja u Crkvu.

Ključne riječi: Crkva, hrvatsko društvo, crkvenost, dimenzije crkvenosti, distancirana crkvenost, izborno kršćanstvo.

Uvod

Crkvenost kao višedimenzionalna stvarnost čovjeka i svijeta već dvije tisuće godina trajno je povezana s Isusom iz Nazareta, njegovom povijesnom Crkvom i čovjekovim spasenjem. Od samih početaka kršćanstva, uz sav mogući povijesni razvoj, osobito u prvim stoljećima povijesne Isusove Crkve, crkvenost u povijesti do danas karakteriziraju dvije specifične karakteristike. Jedna govori o tome da je crkvenost nužno promatrati i analizirati u njezinim različitim dimenzijama, koje se mogu doduše gledati pojedinačno, ali uvijek i u jedno-međusobnom komplementarnom odnosu, budući da je tek tada crkvenost kompletna i puna stvarnost pojedinca kršćanina i Crkve kao zajednice vjernika kršćana. Druga karakteristika ukazuje na svu ambivalentnost crkvenosti, koja je prepoznatljiva u različitim stupnjevima, a ponajprije u pripadnosti samoj povijesnoj Isusovoj Crkvi, a potom istodobno u različitim stupnjevima

practiciranja te iste crkvenosti, kao i naposljetku različitih vrsta distanciranja od empiričke Crkve u smislu teorije kršćanske vjere, kao i prakse vjere.

U ovom članku crkvenost analiziramo u njezinih šest dimenzija: dimenziji konfesionalne pripadnosti, dimenziji vjerskih istina, ritualnoj dimenziji, moralno-etičkoj dimenziji, iskustvenoj dimenziji i dimenziji povjerenja u Crkvu. Iako svaka od tih dimenzija predstavlja posebnu specifičnost, ipak je svaka dimenzija jedna na drugu upućena i sve zajedno čine jednu cjelinu, tj. punu crkvenost pojedinog člana povijesne Isusove Crkve. Višestruka je specifičnost ovog članka. *Prvo*, članak uvažava – kako teorijske pretpostavke o crkvenosti i saznanja do kojih svaki pojedinac može doći promatrajući kršćane i Crkvu isto tako i empirijska saznanja dobivena sociološkim istraživanjem na temelju zajedničkog europskog Upitnika *European Values Study*. *Drugo*, po prvi put crkvenost se analizira u kontinuiranom praćenju unutar dvadesetak godina, a to ujedno znači i u trima susljednim valovima. *Treće*, rezultati u svim trima valovima (1999., 2008., i 2017.) odnose se samo na Hrvatsku. Ipak je najveće fokusiranje na petom valu (EVS – 2017). U tom petom valu najvidljivija su negativna kretanja crkvenosti posljednjih desetak godina, posebno kod nekih dimenzijama crkvenosti.

U prvoj točki rada *Metodološke napomene* ukazuje se na temeljne metodološke napomene o posljednjem valu istraživanja – EVS 2017. U drugoj točki pod naslovom *Crkvenost kao višedimenzionalna stvarnost* donosi se teorijski uvod u tematiku rada, to jest crkvenost. Slijedi treća i središnja točka rada *Analiza i usporedba rezultata* u kojoj se na temelju grafikona i tablica donosi analiza i usporedba rezultata u odnosu na crkvenost u Hrvatskoj u posljednjih dvadesetak godina. Četvrta točka donosi *Kritički osvrt na sva tri vala istraživanja*, a u *Zaključku* se ukazuje na rezultate istraživanja u odnosu na postavljene hipoteze.

1. Metodološke napomene

U radu se obrađuju i uspoređuju rezultati triju valova empirijskog istraživanja provedenih u Hrvatskoj u sklopu međunarodnog istraživačkog projekta *European Values Study* (EVS): EVS – 1999., EVS – 2008., EVS – 2017. Posljednji val obuhvaća rezultate terenskog istraživanja provedenog od 15. listopada 2017. do 1. veljače 2018. godine. *Uzorak* u tom istraživanju izabran je iz populacije Republike Hrvatske, tj. u uzorak su mogli ući svi punoljetni građani koji su u trenutku provođenja istraživanja imali prebivalište ili boravište u Republici Hrvatskoj. Korišteni uzorak zove se višestapni probabilistički uzorak. U prvoj etapi uzorak je stratificiran po općinama, tj. u odnosu na veličinu općina, i na

temelju tog kriterija krenulo se od 162 žarišne točke. U drugoj etapi u uzorak su metodom slučajnog izbora (metoda slučajnog hoda) odabrana kućanstva, točnije 25 kućanstava po jednoj općini. Na kraju su u zadnjoj etapi izabrani sami ispitanici koji su mogli sudjelovati u istraživanju. Ispitanici su izabrani po principu metode zadnjeg rođendana. Anketirano je ukupno 1.488 ispitanika, a greška uzorka korigirana je ponderom, koji je u sebi uključivao sociodemografske indikatore o obrazovanju i spolu ispitanika.

Za potrebe istraživanja koristili smo se anketnim upitnikom s ukupno 111 pitanja sačinjenih od 282 varijable. Upitnik je standardiziran i usklađen s upitnicima ostalih zemalja koje sudjeluju u projektu *European Values Study 2017*, a sve kako bi se postigla komparabilnost rezultata u odnosu na prošle istraživačke valove (1999. godina i 2008. godina) i u odnosu na pojedine zemlje čiji će se rezultati uspoređivati. Za ovaj rad iskorištena je 21 varijabla a sve odabrane varijable ukrižane su sa sociodemografskim indikatorima o spolu i dobi ispitanika. Samo pet varijabli nije usporedivo u svim trima istraživačkim valovima (opisano u rezultatima).

1.1. Radne hipoteze

Hipoteza 1: Glede konfesionalne pripadnosti pretpostavljamo da se u posljednjih dvadesetak godina nisu dogodile bitne promjene. To s jedne strane znači da je postotak konfesionalne pripadnosti u Hrvatskoj kontinuirano ostao visok, a s druge strane da najveći dio ispitanika pripada Rimokatoličkoj crkvi.

Hipoteza 2: U dimenziji vjerskih istina očekujemo postupno dalje distanciranje, posebno kod vjerovanja u život poslije smrti (uskrснуće), u raj, u pakao i u grijeh.

Hipoteza 3: U ritualnoj dimenziji pretpostavljamo najveću raznolikost distancirane crkvenosti, s time da opada udio onih koji jedanput tjedno idu u crkvu na misu, a istodobno raste udio onih koji nikada ne zalaze u crkvu. Participacija u vjerskim obredima prijelaza, tj. prigodom rođenja djeteta, sklapanja crkvenog braka i ukopa još uvijek je visoka, iako u blagom opadanju.

Hipoteza 4: Glede moralno-etičke dimenzije, očekujemo porast udjela ispitanika koji odobravaju razvod-rastavu, pobačaj i eutanaziju. Istodobno pretpostavljamo porast svijesti ispitanika koji su protiv mita i protiv izbjegavanja plaćanja poreza.

Hipoteza 5: U svezi dimenzije povjerenja u Crkvu kao instituciju pretpostavljamo najveće smanjenje crkvenosti, a što nije karakteristično za ostale dimenzije crkvenosti.

1.2. Metode

Rezultati toga istraživanja prikazani su u ovom radu koristeći se distribucijskim frekvencijama te kros-tabulacijskim tablicama kako bi se promatrane varijable ukrižale sa sociodemografskim indikatorima o spolu i dobi ispitanika. Osim u tabličnom prikazu, rezultati su prikazani i u površinskim stupčastim grafikonima.

2. Crkvenost kao višedimenzionalna stvarnost

Kod tumačenja i govorenja o crkvenosti teološki je nužno polaziti od dviju povijesnih činjenica. Prva ukazuje na to da je crkvenost, s jedne strane, povezana s objavljenom vjerom i time se razlikuje od prirodne religioznosti i drugih religija. S druge strane, crkvenost je povijesno neraskidivo povezana s Isusom iz Nazareta, odnosno s uskrsnulim Kristom, te njegovom povijesnom Crkvom, uključivo i čovjekovim osobnim spasenjem. Druga činjenica trajno podsjeća na to da je crkvenost čovjekova životna stvarnost i čovjekovo sveukupno egzistencijalno opredjeljenje (uvjerenje) te životno svjedočenje na osobnoj, bračno-obiteljskoj, eklezijalnoj i društvenoj razini. Ta druga činjenica istodobno ukazuje i na to da je crkvenost višedimenzionalna stvarnost čovjeka i svijeta u kojoj postoji mnoštvo dimenzija, a unutar kojih postoje stupnjevi pripadnosti Crkvi, odnosno različite vrste distanciranja od Crkve.¹ Različite vrste i stupnjevi pripadnosti Isusu i njegovoj Crkvi postoje od Isusova doba do današnjih dana. Prema Yvesu Congaru jedni su od Isusa tražili pomoć u vidu liječenja i ozdravljenja, drugi su bili povremeni slušatelji, pa čak i povremeni Isusovi sljedbenici, treći su bili uži krug Isusovih učenika i apostola, a četvrtu skupinu činile su osobe duhovske i postduhovske Crkve.² O pripadnosti Crkvi i o identifikaciji s Crkvom vrijedno je navesti sv. Augustina i Josefa Ratzingera, kasnije papu Benedikta XVI., kao i Karla Rahnera. Glede problematike pripadnosti Crkvi, sv. Augustin piše: »Za mnoge se čini da su u Crkvi, a oni su ustvari izvan nje; za mnoge se pak čini da

¹ Primjerice, pojedini član Crkve će kod Popisa pučanstva u Hrvatskoj zaokružiti ili prilikom EVS istraživanja reći da pripada Rimokatoličkoj crkvi, ali istodobno već godinama ili desetljećima ne ide u crkvu, ujedno ima toliko poteškoća u prihvaćanju kršćanskih istina, te naposljetku u životu se ponaša mimo moralno-etičkih načela kršćanstva. Dakako da je kod takvih kršćana potrebno izbjegavati dva ekstrema. Prvi, da mu se ne osporava nominalna pripadnost Crkvi i crkvenost, makar ona bila i minimalna i samo religijsko-sociološka, a on se nerijetko ponaša *etsi ecclesia non daretur*. I drugi ekstrem, da ga se ne proglašava potpunim kršćaninom i vjernikom, sa svim mogućim pravima u Crkvi.

² Usp. Yves CONGAR, O promjenjivom doživljavanju pripadnosti Crkvi, u: *Svesci*, (1977) 30, 70–75.

su izvan Crkve, koji su zapravo u Crkvi.«³ U vezi identifikacije s Crkvom Josef Ratzinger konstatira: »Crkva je prema svome vlastitom tumačenju uvijek više i dijelom nešto drugo nego što je ona u empirijskom trenutku. Stoga teološki legitimno ne može postojati totalna identifikacija sa sadašnjim empirijskim stanjem Crkve. U odnosu na empirijsko stanje čak i identifikacija najvjernijeg člana Crkve mora ostati parcijalnom identifikacijom, zbog same Crkve.«⁴ Karl Rahner je, pak, napisao da u empirijskoj Crkvi ima velik broj ljudi, koji »Crkvi pripadaju religijsko-sociološki, tradicionalno, temeljem obiteljskih navika, po utjecaju iz djetinjstva, i folklorno itd., ali ne pripadaju teološki u pravom smislu.«⁵ Autori *Atlasa o europskim vrednotama* iz 2012. – a riječ je o četvrtom valu istraživanja EVS – 2008. – pišu: »Ogromna većina Europljana su članovi Crkve, ali mnogi članovi Crkve nisu aktivni članovi, posebno u državama poput Švedske, Norveške, Švicarske i Velike Britanije.«⁶ Isti autori citiraju britansku sociologinju Grace Davie, koja taj fenomen opisuje kao *belonging without believing* te koja istodobno govori i o fenomenu *believing without belonging*.⁷

Sve vrste i stupnjeve pripadnosti Crkvi kao i samu crkvenost nužno je gledati u svim povijesnim kontekstima u kojima je Isusova Crkva živjela i djelovala: od Pracrkve i razdoblja do Milanskog edikta 313. u tadašnjem Rimskom Carstvu, preko ranog srednjeg i kasnog srednjeg vijeka, tijekom života Crkve i kršćana u komunističkim državama XX. stoljeća, do uključivo modernih demokracija sa sve većom (neo)liberalizacijom, individualizacijom i relativizacijom. Osobito su do Milanskog edikta Crkva i kršćani bili u katakombama, a u doba komunizma živjeli su i djelovali u višedesetljetnoj getoizaciji. Rimokatolička crkva je u drugoj polovici XX. stoljeća na Drugome vatikanskom koncilu i službeno progovorila o stupnjevitijoj pripadnosti Rimokatoličkoj crkvi i o distanciranju crkvenosti, premda nije uporabila izravno te pojmove.⁸

³ AUGUSTINUS, *De Bapt. contra Don.*, 5,27,28: cg. 4,3,4, citirano prema: Peter MEINHOLD, *Aussenseiter in den Kirchen. Was wollen die modernen Erneuerungsbewegungen? Ein Bericht über Organisation und Zielsetzungen*, Freiburg – Basel – Wien, 1977, 13.

⁴ Josef RATZINGER, *Identifikation mit der Kirche*, u: Josef RATZINGER – Karl LEHMANN, *Mit der Kirche leben*, Freiburg – Basel – Wien, 1977, 26–27.

⁵ Karl RAHNER, *Strukturwandel der Kirche als Aufgabe und Chance*, Freiburg – Basel – Wien, 1972., 72.

⁶ Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT (ur.), *Atlas of European Values. Trends and Traditions at the turn of the Century*, Leiden, 2012., 59.

⁷ U sekulariziranim državama poput Nizozemske, Estonije i Češke Republike ima ljudi koji izjavljuju da su religiozni, a ne prakticiraju svoju vjeru ni u jednom tradicionalnom smislu. Stoga se to naziva *vjera bez pripadnosti*. Usp. Loek HALMAN – Inge SIEBEN – Marga van ZUNDERT (ur.), *Atlas of European Values*, 59.

⁸ Tako Koncil u dogmatskoj konstituciji *Lumen gentium* u točki 14. govori o »plene incorporantur« (tj. o punoj pripadnosti Katoličkoj crkvi ili punom članstvu). Ali govori i o

Staru i novu problematiku pripadnosti Crkvi i problematiku crkvenosti uopće analiziramo upravo u ovom članku polazeći od toga da je crkvenost višedimenzionalna stvarnost, koja se očituje i živi u nekoliko temeljnih dimenzija: *dimenzija konfesionalne pripadnosti, dimenzija vjerskih istina, ritualna dimenzija, moralno-etička dimenzija, iskustvena dimenzija i dimenzija povjerenja u Crkvu*. Još se može dodati i dimenzija *biti kršćanin u društvu*, koju ne tematiziramo u ovom članku. Sve ovdje pretresane dimenzije dobar su i pouzdan instrumentarij za analizu i proučavanje crkvenosti hrvatskih ispitanika. Tematika stupnjevite crkvenosti u hrvatskoj teološkoj literaturi pojavljuje se 1985. godine, gdje se ona apostrofira kao primarni izazov za Crkvu u Hrvatskoj.⁹ Zatim desetak godina kasnije, naime na 36. Teološko-pastoralnom tjednu za svećenike u Zagrebu 1996. godine dva izlaganja govore o kršćanstvu po izboru,¹⁰ te o stupnjevitoj crkvenosti kao realnosti i opasnosti u Hrvatskoj¹¹. Upravo na tim dvama izlaganjima u ovom članku povremeno ukazujemo u točki tri *Analiza i usporedba rezultata* i u točki četiri *Kritički osvrt na sva tri vala istraživanja*.

3. Analiza i usporedba rezultata

Na početku analize i usporedbe rezultata svih triju valova EVS istraživanja u Hrvatskoj 1999., 2008. i 2017. važno je upozoriti na svu složenost i zamršenost stvarnosti koju zovemo crkvenost – kako punu tako i stupnjevitu – te distanciranu crkvenost. Dakako da se ovdje prezentirani, a istodobno analizirani i komentirani grafikoni i tablice sa svojim postotcima i varijablama moraju tretirati znanstveno i uzeti ozbiljno. No, ne smije se zaboraviti da sve to na prvi pogled ne mora pružati preveliku sliku uznemiravanja ili čak zabrinutosti, ali jednako tako ne smije se ispustiti iz vida da su sve dimenzije crkvenosti uvijek u trajnom komplementarnom suodnosu jedna s drugom, te se sukladno tomu

tome kakao pojedini članovi ostaju u Crkvi »tijelom«, a ne »srcem«. Naposljetku pojmovi »coniuactam« i »ordinantur« (točke 15. i 16.) odnose se na ljude izvan Rimokatoličke crkve, ali s kojima Crkva želi biti posebno povezana ekumenizmom i biti u trajnom dijalogu. Više o tome vidi u: Josip BALOBAN, *Kirche in einer sozialistischen Gesellschaft. Analyse der gegenwärtigen pastoralen Situation in der Erzdiözese Zagreb (Nordkroatien) unter besonderer Berücksichtigung der distanzierteren Kirchlichkeit*, Zürich – Einsiedeln – Köln, 1982., 117–119.

⁹ Usp. Josip BALOBAN, Stupnjevita crkvenost kao primarni izazov za Crkvu u Hrvatskoj, u: *Svesci*, (1985.) 57, 81–91.

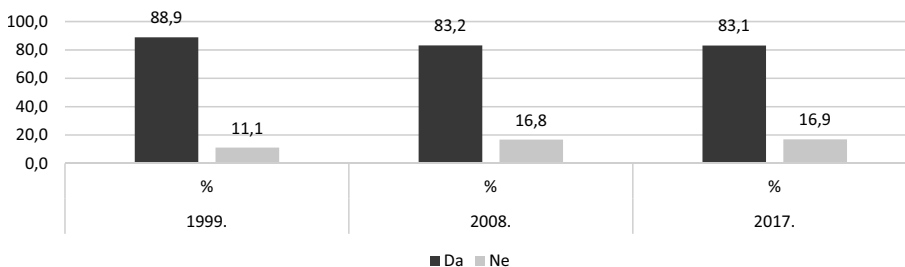
¹⁰ Usp. Stjepan KUŠAR, Djelomično prihvaćanje vjere – kršćanstvo po izboru, u: *Bogoslovska smotra*, 66 (1996.) 2–3, 313–345.

¹¹ Usp. Josip BALOBAN, Stupnjevita crkvenost današnjeg kršćanina: realnost i opasnost, u: *Bogoslovska smotra*, 66 (1996.) 2–3, 403–422.

moraju analizirati i tumačiti uzajamno, pojedinačno i posve nijansirano. Tada se dolazi do točnijih i ujedno otrežnjavajućih spoznaja. Posebno ako se polazi od teze da kršćanstvo, a samim tim i crkvenost pojedinca, nije ni religiozna ni kulturološko-tradicionalna, a najmanje nacionalno prigodna etiketa, nego naprotiv kršćanstvo i crkvenost su *optio fundamentalis*, odnosno temeljno čovjekovo opredjeljenje i osvjedočenje iz kojih kršćanin, odnosno član Crkve, svakodnevno živi i djeluje na svim svojim životnim i poslovnim razinama trajno i aktivno ukorijenjen u *communio*, a to je povijesna Crkva, odnosno narod Božji. A sve to uključuje ljudski i Božji element, i obratno. Već sredinom 90-ih godina XX. stoljeća upozoravalo se na to da je stupnjevita crkvenost »stalna i progresivna stvarnost kršćana XX. stoljeća u Europi i u svijetu«¹².

3.1. Dimenzija konfesionalne pripadnosti

Grafikon 1. Pripadanje nekoj vjerskoj zajednici ($N_{1999} = 1002$, $N_{2008} = 1489$, $N_{2017} = 1461$)

Tablica 1. Pripadanje nekoj vjerskoj zajednici – u odnosu na sociodemografske karakteristike

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	87,3	90,4	80,6	85,6	78,2	87,5	87,6	88,1	91,9	85,6	84,8	79,3	76,9	79,3	87,3
2	12,7	9,6	19,4	14,4	21,8	12,5	12,4	11,9	8,1	14,4	15,2	20,7	23,1	20,7	12,7

1 = Da, 2 = Ne

U zadnjim dvama istraživačkim valovima oko 83% ispitanika izjasnilo se da pripada nekoj vjerskoj zajednici, što je razlika za otprilike 6% u odnosu na 1999. godinu, kada je nekoj vjerskoj zajednici pripadalo oko 89% ispitanika. U

¹² Isto, 404.

odnosu na spol u sva tri vala može se vidjeti da su žene te koje su bile ili jesu zastupljenije u vjerskim zajednicama: između 90% i 86% žena u svim trima istraživačkim valovima. Što se tiče dobnih skupina, može se vidjeti da je u prvom i u zadnjem istraživačkom valu najviše onih ispitanika koji su pripadali ili pripadaju vjerskoj zajednici a pripadaju dobnoj skupini od 56 i više godina: 92% ispitanika iz te skupine u 1999. godini i oko 87% ispitanika iz te dobne skupine u 2017. godini. Statistički gledano do određenog pada konfesionalne pripadnosti dolazi između trećeg (EVS – 1999.) i četvrtog (EVS – 2008.) vala istraživanja. Za razdoblje između četvrtog i petog (EVS – 2017.) vala može se tvrditi da je riječ o stabiliziranoj dimenziji konfesionalne pripadnosti.

Grafikon 2. *Kojoj vjerskoj zajednici pripadate* ($N_{1999} = 890$, $N_{2008} = 1233$, $N_{2017} = 1213$)

Tablica 2. *Kojoj vjerskoj zajednici pripadate – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	99,3	96,7	96,6	95,7	96,9	98,5	98,2	98,6	96,1	96,4	98,0	93,2	98,7	98,5	97,1
2	0,7	3,3	3,4	4,3	3,1	1,5	1,8	1,4	3,9	3,6	2,0	6,8	1,3	1,5	2,9

1 = Rimokatolička zajednica, 2 = Ostalo

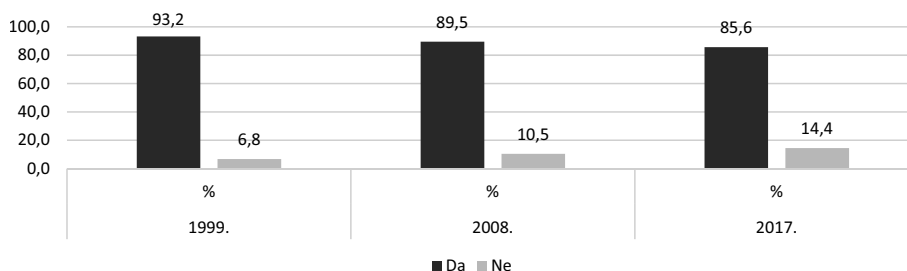
Pripadanje ispitanika Rimokatoličkoj crkvi pokazalo se kao konstanta tijekom triju istraživačkih valova. Naime, od 1999. do danas udio ispitanika koji su pripadali ili pripadaju toj zajednici prelazi 96% od svih ispitanika. Samo je 2008. godine zabilježen nešto manji postotak takvih ispitanika u odnosu na ostale valove, ali navedena razlika može se smatrati zanemarivom. Promatrajući to pitanje u odnosu na spol, muškarci su zastupljeniji kao članovi Rimokatoličke crkve u odnosu na žene, barem u prvom i drugom istraživačkom valu: između 99% i 97% od svih muškaraca. Promatrano s obzirom na dobne skupine ispitanika, u 2017. godini je, u odnosu na prošle valove, najviše ispitanika

koji su se izjasnili kao članovi Rimokatoličke crkve pripadalo grupi između 18 i 55 godina: oko 99% od svih ispitanika iz tih skupina. Stoga je važno istaknuti da se opisane razlike između spolova i dobnih skupina ne mogu promatrati kao izraženije promjene promatrano tijekom triju istraživačkih valova.

Nakon promatranja i analiziranja prve dimenzije crkvenosti očito je da je u Hrvatskoj na prvi pogled religiozna situacija ostala stabilna u zadnjih dvadesetak godina. No, nužno je pričekati i vidjeti kretanje crkvenosti u ostalim dimenzijama, koje slijede u ovom članku.

3.2. Dimenzija vjerskih istina

Grafikon 3. *Vjerujete li u Boga* ($N_{1999} = 983$, $N_{2008} = 1435$, $N_{2017} = 1412$)

Tablica 3. *Vjerujete li u Boga – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

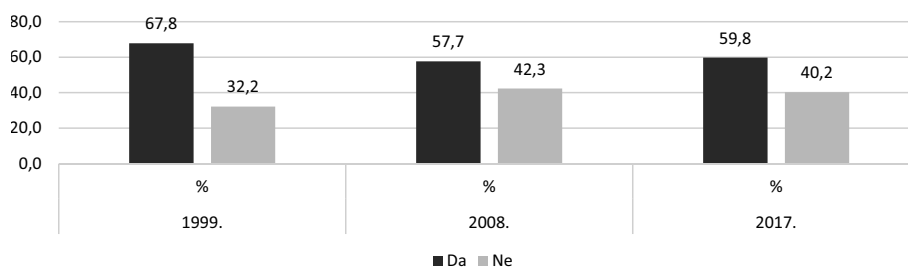
Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥56	18-30	31-55	≥56	18-30	31-55	≥56
1	91,8	94,4	86,0	92,7	77,1	93,0	90,1	94,2	94,3	90,1	89,3	89,6	87,0	85,1	85,5
2	8,2	5,6	14,0	7,3	22,9	7,0	9,9	5,8	5,7	9,9	10,7	10,4	13,0	14,9	14,5

1 = Da, 2 = Ne

Tijekom triju istraživačkih valova zabilježen je blagi trend opadanja onih ispitanika koji vjeruju u Boga. U 1999. godini takvih ispitanika je bilo oko 93%, dok je u 2017. godini udio takvih ispitanika iznosio oko 86%, što je razlika za otprilike 7%. U odnosu na spol, zabilježen je pad udjela muškaraca koji vjeruju u Boga. Naime, u 1999. godini takvih muškaraca je bilo oko 92%, a u 2017. godine samo 77% (pad od 15%). Promatrano u odnosu na sve dobne skupine, tijekom triju valova istraživanja zabilježen je trend pada vjerovanja u Boga, a taj pad najizraženiji je u dobnim skupinama od 31 godine pa nadalje.

Glede vjerovanja u Boga, važno je naglasiti i sljedeće: prva spoznaja u drugoj dimenziji vjerskih istina se razlikuje od prve dimenzije pripadnosti nekoj konfesiji upravo u tome što se konstatira opadanje vjere u Boga (od 7,6%). Druga spoznaja je još više zabrinjavajuća – ne samo za pastoralno-teološko područje nego prije svega i danas za fundamentalno, dogmatsko, a ne manje i za biblijsko područje – a koja govori o predodžbama o Bogu. Naime, samo 44% prema EVS – 2017. vjeruje u osobnog Boga, 38% vjeruje u neku vrstu duha ili životne sile, 11% ne zna što da misli, a 7% je zaokružilo odgovor: Ne mislim da postoji neka vrsta duha, Bog ili životna sila.¹³

Grafikon 4. Vjerujete li u život poslije smrti ($N_{1999} = 880$, $N_{2008} = 1301$, $N_{2017} = 1258$)

Tablica 4. Vjerujete li u život poslije smrti – u odnosu na sociodemografske karakteristike

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	62,4	72,6	53,9	61,2	53,1	66,2	72,4	69,3	59,8	67,3	58,5	49,2	72,5	61,8	55,0
2	37,6	27,4	46,1	38,8	46,9	33,8	27,6	30,7	40,2	32,7	41,5	50,8	27,5	38,2	45,0

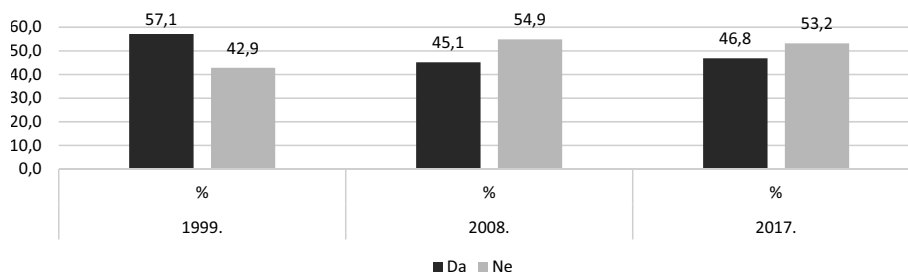
1 = Da, 2 = Ne

Za razliku od vjerovanja u Boga, vjerovanje u život poslije smrti ima malo stabilniji trend, odnosno trend koji nije u konstantnom padu tijekom triju provedenih istraživačkih valova. Naime, u 1999. godini bilo je najviše onih ispitanika koji vjeruju u život poslije smrti (oko 68%), dok se u dvama susljednim valovima, četvrtom i petom, udio takvih ispitanika smanjio za otprilike 10%, ali je zato u zadnjim dvama istraživačkim valovima ostao gotovo na istoj

¹³ Usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Josip JEŽOVITA (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj od 1999. do 2018. prema European Values Study*, Zagreb, 2019., 92. Komparacijom rezultata svih triju valova uočava se da su predodžbe koje hrvatski građani imaju o Bogu stabilne, uz male varijacije.

razini. Slično kao i kod vjerovanja u Boga, žene koje vjeruju u život poslije smrti zastupljenije su u odnosu na muškarce, i to s udjelima između 73% i 66% od svih žena promatrano u trima istraživačkim valovima. U odnosu na dobne skupine, 2017. godina sličnija je što se tog pitanja tiče 1999. godini nego 2008. godini. Naime, u 2008. godini u odnosu na prvi val, zabilježen je pad onih koji vjeruju u život poslije smrti i to promatrano u svim dobnim skupinama, da bi se u 2017. godini udio onih koji vjeruju počeo približavati vrijednostima iz 1999. godine.

Grafikon 5. *Vjerujete li u pakao* ($N_{1999} = 859$, $N_{2008} = 1321$, $N_{2017} = 1262$)

Tablica 5. *Vjerujete li u pakao – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

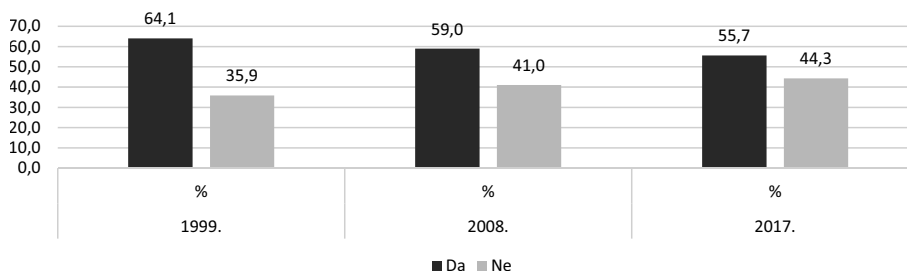
Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	48,8	64,4	42,5	47,6	38,9	54,4	58,4	58,8	52,1	54,3	43,6	40,6	38,9	54,4	46,8
2	51,2	35,6	57,5	52,4	61,1	45,6	41,6	41,2	47,9	45,7	56,4	59,4	61,1	45,6	53,2

1 = Da, 2 = Ne

Slično kao i kod vjerovanja u život poslije smrti, u zadnjim dvama istraživačkim valovima dogodio se pad ispitanika koji vjeruju u pakao u odnosu na 1999. godinu. Oko 57% ispitanika je 1999. godine odgovorilo potvrdno, tj. da vjeruju u pakao, da bi se udio takvih ispitanika u 2017. godini spustio na oko 47%. Promatrano u odnosu na spol, više je žena nego muškaraca koje su potvrdno odgovorile na to pitanje. Ipak, u prvom valu, tj. u 1999. godini, oko 64% žena je izjavilo da vjeruje u pakao, no taj se postotak smanjio u zadnjem istraživačkom valu i to na 54% od svih žena. U odnosu na dobne skupine, najmanje onih koji su u istraživačkim valovima u 1999. i 2008. godini izjavili da vjeruju u pakao pripadali su skupini od 56 i više godina: oko 52% u 1999. godini i oko 41% u 2008. godini. Za razliku od toga, u 2017. godini najmanje zastupljena sku-

pina ispitanika koji vjeruju u pakao jesu oni između 18. i 30. godine: oko 39% od svih iz te skupine.

Grafikon 6. Vjerujete li u raj ($N_{1999} = 874$, $N_{2008} = 1329$, $N_{2017} = 1271$)

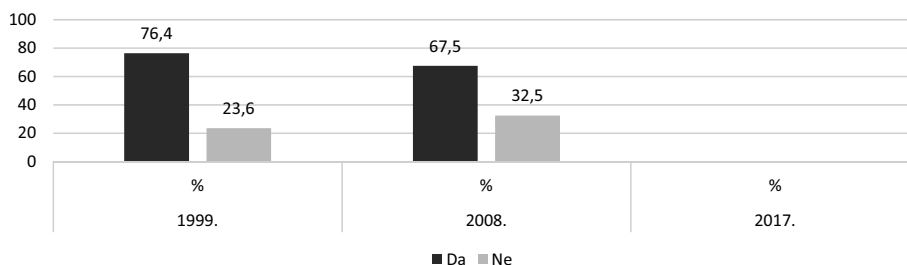
Tablica 6. Vjerujete li u raj – u odnosu na sociodemografske karakteristike

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	57,5	69,8	56,2	61,4	45,7	65,1	66,1	66,8	56,5	67,0	59,1	52,8	70,7	54,9	52,0
2	42,5	30,2	43,8	38,6	54,3	34,9	33,9	33,2	43,5	33,0	40,9	47,2	29,3	45,1	48,0

1 = Da, 2 = Ne

Što se tiče pitanja vjerovanja u raj, tijekom triju istraživačkih valova zabilježen je trend pada onih ispitanika koji vjeruju u tu kršćansku istinu. U 1999. godini udio ispitanika koji su potvrdno odgovorili na to pitanje iznosio je oko 64%, u 2017. godini udio takvih ispitanika spustio se na 56%. Promatrajući tu vjersku istinu u odnosu na spol, žene su te koje su zastupljenije u vjerovanju u raj i to s najvećim udjelom u prvom istraživačkom valu 1999. godine, skoro 70% od svih žena. Kao i kod ostalih dosad navedenih vjerovanja (vjerovanje u Boga, život poslije smrti i vjerovanje u pakao), i za vjerovanje u ovu vjersku istinu trendovi su slični u odnosu na dobne skupine.

Grafikon 7. Vjerujete li u grijeh ($N_{1999} = 903$, $N_{2008} = 1360$, $N_{2017} = /$)

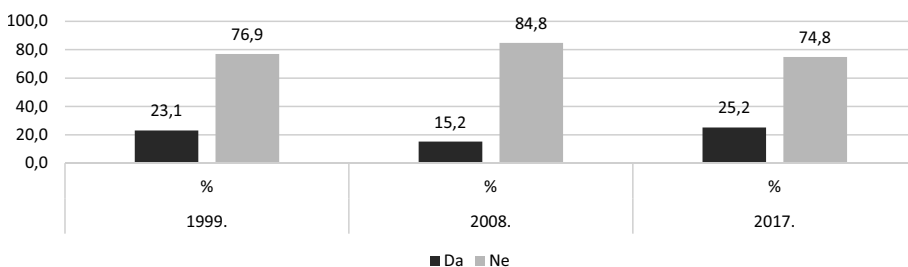
Tablica 7. *Vjerujete li u grijeh – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	70,3	81,9	64,6	70,2	/ 24,5		75,5	77,5	75,4	70,3	66,6	66,6	/		
2	29,7	18,1	35,4	29,8			22,5	24,6	29,7	33,4	33,4				

1 = Da, 2 = Ne

U prvim dvama istraživačkim valovima u grijeh je vjerovalo 76% i 68%. U zadnjem istraživačkom valu (EVS – 2017) nije bilo postavljeno to pitanje. U odnosu na sociodemografske karakteristike ispitanika, žene su te koje su u obama valovima više vjerovala u grijeh: oko 82% žena u 1999. godini i oko 70% žena u 2008. godini. Što se tiče ispitanika u odnosu na dobne skupine, nisu pronađene izraženije razlike za to pitanje.

Grafikon 8. *Vjerujete li u reinkarnaciju, tj. da se ponovno rađamo na ovom svijetu (N₁₉₉₉ = 822, N₂₀₀₈ = 1309, N₂₀₁₇ = 1217)*

Tablica 8. *Vjerujete li u reinkarnaciju, tj. da se ponovno rađamo na ovom svijetu – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	21,9	24,0	12,7	17,6	23,3	27,0	38,8	20,7	12,6	20,3	16,6	9,8	33,9	28,8	20,1
2	78,1	76,0	87,3	82,4	76,7	73,0	61,2	79,3	87,4	79,7	83,4	90,2	66,1	71,2	79,9

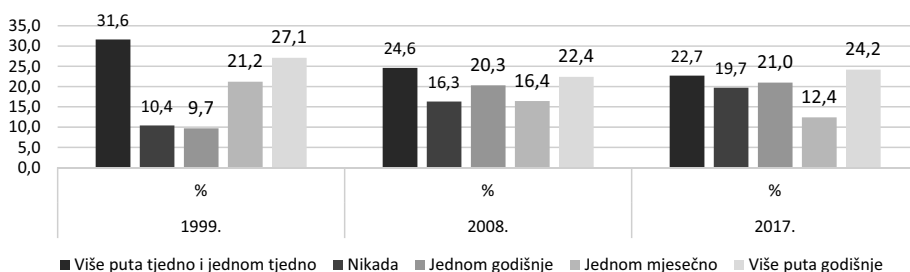
1 = Da, 2 = Ne

Vjerovanje u reinkarnaciju pojava je koja pokazuje određenu različitost, premda sa stabilnim trendom u svim trima istraživačkim valovima. Naime, u 1999. godini u reinkarnaciju je vjerovalo oko 23% ispitanika, u 2008. godini 15%, a u 2017. godini čak 25%. U odnosu na spol, žene su te koje više od muš-

karaca vjeruju u reinkarnaciju. Glede vjerovanja pojedinih dobnih skupina, ispitanici između 18. i 30. godine u svim trima valovima više vjeruju u reinkarnaciju od ostalih dobnih skupina.

3.3. Ritualna dimenzija

Grafikon 9. Osim vjenčanja, pogreba i krštenja, koliko često pohađate vjerske obrede u zadnje vrijeme ($N_{1999} = 898$, $N_{2008} = 1479$, $N_{2017} = 1469$)

Tablica 9. Osim vjenčanja, pogreba i krštenja, koliko često pohađate vjerske obrede u zadnje vrijeme – u odnosu na sociodemografske karakteristike

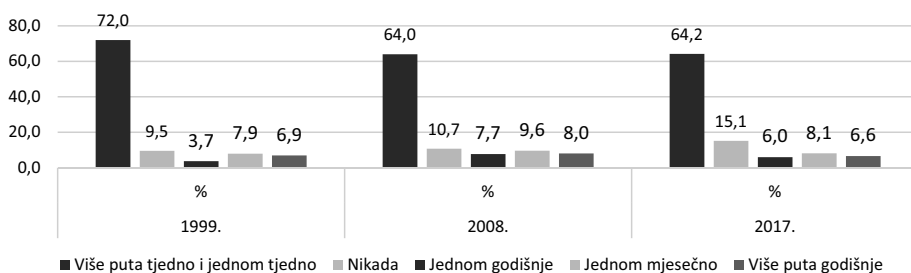
Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	24,3	38,0	19,0	29,7	15,2	29,4	26,9	31,2	36,9	24,5	23,4	26,4	21,7	17,4	26,3
2	12,1	8,9	19,3	13,6	24,8	15,1	11,6	9,6	10,8	16,0	14,9	18,6	20,2	20,8	19,0
3	12,8	7,0	23,5	17,4	24,0	18,3	12,0	9,4	8,4	19,1	19,7	22,0	25,8	19,8	20,6
4	19,6	22,7	14,8	17,8	10,4	14,2	23,7	20,2	20,5	16,5	18,8	13,2	8,6	12,3	13,5
5	31,3	23,4	23,4	21,5	25,7	23,0	25,7	29,6	23,3	23,9	23,2	19,9	23,7	29,8	20,6

1 = Više puta tjedno i jednom tjedno, 2 = Nikada, 3 = Jednom godišnje, 4 = Jednom mjesečno, 5 = Više puta godišnje

Pohađanje vjerskih obreda na tjednoj razini participacija je ispitanika kod koje je zabilježen trend pada promatrano tijekom triju istraživačkih valova. Naime, 1999. godine vjerske obrede, zapravo svetu misu, više je puta tjedno ili barem jednom tjedno pohađalo oko 32% od svih ispitanika, da bi se taj postotak u sljedećim valovima spustio na oko 25% u 2008. godini i na oko 23% u 2017. godini. Paralelno je zabilježen trend rasta onih ispitanika koji nikada ne pohađaju vjerske obrede. Broj se takvih apstinenata sveukupno gledajući udvostručio u posljednjih dvadesetak godina s 10% na 20%, a samo kod muš-

karaca s 12% na 25%. U odnosu na spol, tijekom triju istraživačkih valova zabilježen je pad udjela i muškaraca i žena koji idu na misu svake nedjelje, a isto se može tvrditi i za sve dobne skupine.

Grafikon 10. *Osim vjenčanja, pogreba i krštenja, koliko često ste pohađali vjerske obrede kada ste imali 12 godina ($N_{1999} = 982$, $N_{2008} = 1466$, $N_{2017} = 1449$)*

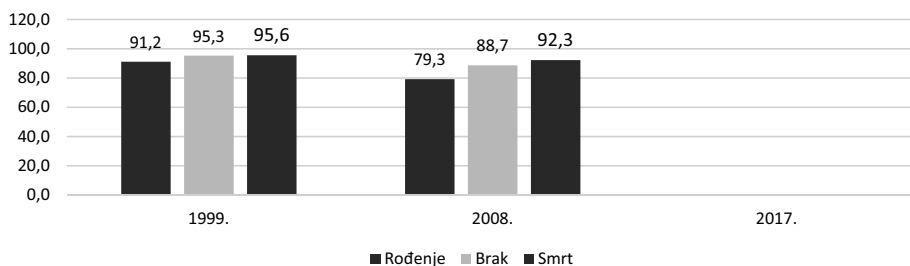
Tablica 10. *Osim vjenčanja, pogreba i krštenja, koliko često ste pohađali vjerske obrede kada ste imali 12 godina – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥56	18-30	31-55	≥56	18-30	31-55	≥56
1	68,5	75,1	59,8	67,7	58,7	69,1	64,5	77,4	68,2	68,6	62,7	62,4	66,8	62,2	64,8
2	10,9	8,2	13,1	8,5	19,4	11,1	15,7	8,5	5,4	6,3	11,6	13,0	7,5	16,3	16,2
3	4,1	3,3	9,6	6,0	7,4	4,6	4,4	2,8	5,0	6,3	7,7	8,5	6,5	7,4	4,9
4	9,8	6,3	9,2	10,0	7,4	8,9	6,5	5,4	14,2	10,9	9,4	8,9	15,1	6,2	7,7
5	6,7	7,1	8,3	7,8	7,0	6,3	8,9	5,8	7,1	8,0	8,5	7,2	4,0	8,0	6,4

1 = Više puta tjedno i jednom tjedno, 2 = Nikada, 3 = Jednom godišnje, 4 = Jednom mjesečno, 5 = Više puta godišnje

Slično kao i kod pitanja o pohađanju vjerskih obreda kod ispitanika u trenutku provođenja istraživanja, kod pitanja o pohađanju vjerskih obreda s 12 godina zabilježen je pad ispitanika koji su tjedno jedanput posjećivali misu kada su imali 12 godina i to u 2008. godini u odnosu na 1999. godinu (razlika od 8%), ali je zato u 2017. godini taj trend ostao stabilan u odnosu na 2008. godinu. Što se tiče spola, žene su te koje su bile zastupljenije u tjednom posjećivanju: između 75% i 69% od svih žena u tri vala, a muškarci su pali sa 69% (1999.) na 59% (2017.). U odnosu na dobne skupine, tijekom triju valova istraživanja zabilježen je stabilan trend bez većih oscilacija kod najmlađih ispitanika koji su posjećivali misu jednom tjedno: između 65% i 69% od svih ispitanika između 18 i 30 godina.

Grafikon 11. Važnost održavanja vjerskih obreda za sljedeće segmente (odgovor = da):

Tablica 11. Važnost održavanja vjerskih obreda za rođenje – u odnosu na sociodemografske karakteristike ($N_{1999} = 972$, $N_{2008} = 1429$, $N_{2017} = /$)

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	89,3	92,8	77,0	81,4	/ 10,4		89,6	92,3	90,4	73,8	78,0	84,9	/		
2	10,7	7,2	23,0	18,6			7,7	9,6	26,2	22,0	15,1				

1 = Da, 2 = Ne

Tablica 12. Važnost održavanja vjerskih obreda za sklapanje braka – u odnosu na sociodemografske karakteristike ($N_{1999} = 983$, $N_{2008} = 1429$, $N_{2017} = /$)

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	94,4	96,1	86,9	90,3	/ 4,5		95,5	95,8	94,7	87,1	87,3	91,7	/		
2	5,6	3,9	13,1	9,7			4,2	5,3	12,9	12,7	8,3				

1 = Da, 2 = Ne

Tablica 13. Važnost održavanja vjerskih obreda za smrt – u odnosu na sociodemografske karakteristike ($N_{1999} = 972$, $N_{2008} = 1435$, $N_{2017} = /$)

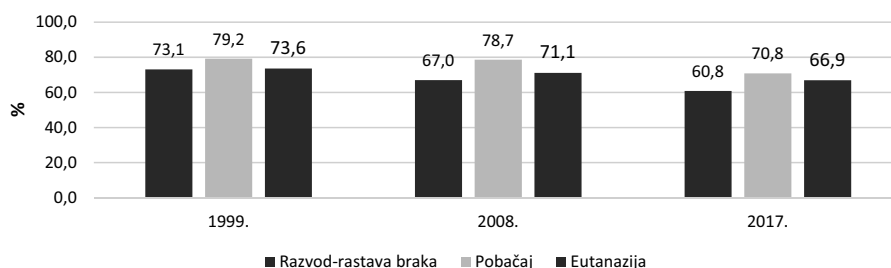
Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	95,3	96,0	89,9	94,6	/ 5,3		94,7	96,4	95,1	94,4	89,6	94,5	/		
2	4,7	4,0	10,1	5,4			3,6	4,9	5,6	10,4	5,5				

1 = Da, 2 = Ne

Rođenje, brak i smrt su životni događaji kod kojih je tijekom posljednjih dvadesetak godina kod hrvatske populacije zabilježen određen pad u traženju vjerskih obreda. No, tu je potrebno nijansirano promatranje. Naime, mogu se uspoređivati samo treći (1999.) i četvrti (2008.) val jer u petom (2017.) valu nije bilo postavljeno to pitanje. Tako je broj ispitanika koji ne bi tražio krštenje za svoje dijete kod muškaraca s 10,7% u 1999. godini porastao na 23% u 2008. godini. Kod žena je razlika između tih dvaju navedenih valova 11,4%. Istodobno se upravo dobna skupina od 18 do 30 godina ističe po opadanju traženja krštenja za svoje dijete s 89,6% (1999.) na 73,8% (2008.). Kod traženja crkvenih obreda prigodom sklapanja braka i ukopa opadanje je manje nego kod krštenja.

3.4. Moralno-etička dimenzija

Grafikon 12. *Odobrovanje sljedećih ponašanja (odgovor = nikada):*

Tablica 14. *Odobrovanje razvoda-rastave braka – u odnosu na sociodemografske karakteristike (N₁₉₉₉ = 998, N₂₀₀₈ = 1469, N₂₀₁₇ = 1439)*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	72,7	73,5	68,9	65,1	61,3	60,3	59,0	76,3	80,8	62,5	65,4	72,3	58,4	60,3	61,7
2	27,3	26,5	31,1	34,9	38,7	39,7	41,0	23,7	19,2	37,5	34,6	27,7	41,6	39,7	38,3

1 = Nikada, 2 = Uvijek

Tablica 15. *Odobrovanje pobačaja – u odnosu na sociodemografske karakteristike (N₁₉₉₉ = 983, N₂₀₀₈ = 1470, N₂₀₁₇ = 1432)*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	79,3	79,2	80,4	77,1	71,0	70,6	67,9	79,7	89,4	75,9	76,5	83,6	79,4	66,6	71,3
2	20,7	20,8	19,6	22,9	29,0	29,4	32,1	20,3	10,6	24,1	23,5	16,4	20,6	33,4	28,7

1 = Nikada, 2 = Uvijek

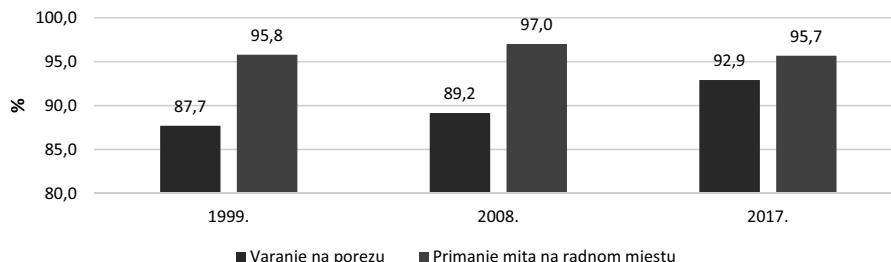
Tablica 16. *Odobrovanje eutanazije – u odnosu na sociodemografske karakteristike* ($N_{1999} = 975$, $N_{2008} = 1429$, $N_{2017} = 1414$)

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	69,3	77,4	71,6	70,7	64,3	69,4	58,2	76,3	84,2	66,7	69,8	76,3	68,6	61,6	70,2
2	30,7	22,6	28,4	29,3	35,7	30,6	41,8	23,7	15,8	33,3	30,2	23,7	31,4	38,4	29,8

1 = Nikada, 2 = Uvijek

Ispitanici su u trima istraživačkim valovima dobili pitanje odobravaju li razvod-rastavu braka, pobačaj ili eutanaziju. U posljednjih dvadesetak godina uočljivo je da raste broj onih koji odobravaju rastavu, pobačaj i eutanaziju. Najočitije se to odnosi na rastavu-razvod braka jer se u svakom novijem valu udio ispitanika koji to odobravaju povećava za otprilike 6%. U odnosu na spol, nisu pronađeni jasni obrasci razlike između muškaraca i žena u odnosu na ta pitanja, tj. nije pronađena izraženija razlika između spolova, ali zato su u odnosu na dobne skupine stariji ispitanici ti koji uglavnom nikada ne bi odobrili takve stavove i takva ponašanja – osobito ispitanici stariji od 56 ili više godina u svim trima istraživačkim valovima. Stoga glede rastave, pobačaja i eutanazije očigledno se događa jasna, premda ne tako brza, ili galopirajuća liberalizacija hrvatskih ispitanika u odnosu na život (pobačaj i eutanaziju) kao i u odnosu na više ljudskih osobnih sudbina i egzistencija kada je u pitanju razvod-rastava bračnih drugova ili rastakanje obitelji (rastava s djecom).

Grafikon 13. *Odobrovanje sljedećih segmenata (odgovor = nikada):*

Tablica 17. *Odobrovanje izbjegavanja plaćanja poreza – u odnosu na sociodemografske karakteristike* ($N_{1999} = 997$, $N_{2008} = 1472$, $N_{2017} = 1452$)

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	85,6	89,7	87,7	90,5	89,8	95,8	71,9	92,4	94,4	83,3	90,0	92,2	85,1	88,6	97,9
2	14,4	10,3	12,3	9,5	10,2	4,2	28,1	7,6	5,6	16,7	10,0	7,8	14,9	11,4	2,1

1 = Nikada, 2 = Uvijek

Tablica 18. *Primanja mita na radnom mjestu – u odnosu na sociodemografske karakteristike* ($N_{1999} = 993$, $N_{2008} = 1481$, $N_{2017} = 1462$)

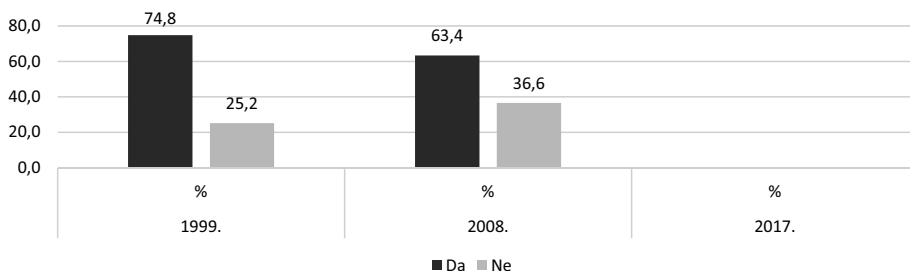
Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	93,6	97,7	96,6	97,4	93,0	98,2	88,8	97,2	100,0	93,7	97,7	98,5	90,8	94,1	98,0
2	6,4	2,3	3,4	2,6	7,0	1,8	11,2	2,8	0,0	6,3	2,3	1,5	9,2	5,9	2,0

1 = Nikada, 2 = Uvijek

Izbjegavanje plaćanja poreza stav je i ponašanje kod kojih je u svim tri- ma istraživačkim valovima zabilježen rast onih ispitanika koji to nikada ne bi odobrili: od oko 88% u 1999. godini do 93% takvih ispitanika u 2017. godini. Ne- odobrovanje primanja mita na radnom mjestu ima visok udio ispitanika koji to nikada ne bi odobrili – preko 95% od svih ispitanika u svim valovima, ali za to pitanje nije zabilježen jasan trend rasta ili pada udjela takvih ispitanika kao za prošlo pitanje. U odnosu na spol i u odnosu na sva tri istraživačka vala, žene su te koje uglavnom nikada ne odobravaju takvo ponašanje, iako muškarci sa svojim udjelom nisu daleko ispod žena. Za razliku od spola, gdje nije prona- đena izraženija razlika između muškaraca i žena, pokazalo se da je najmanji udio mlađih ispitanika do 30 godina koji ne odobravaju takvo ponašanje, za razliku ispitanika iz ostalih dobnih skupina. Navedeni trend može se smatrati zabrinjavajućim.

3.5. Iskustvena dimenzija

Grafikon 14. *Molite li, meditirate (razmatrate) ili nešto slično* ($N_{1999} = 983$, $N_{2008} = 1447$, $N_{2017} = /$)

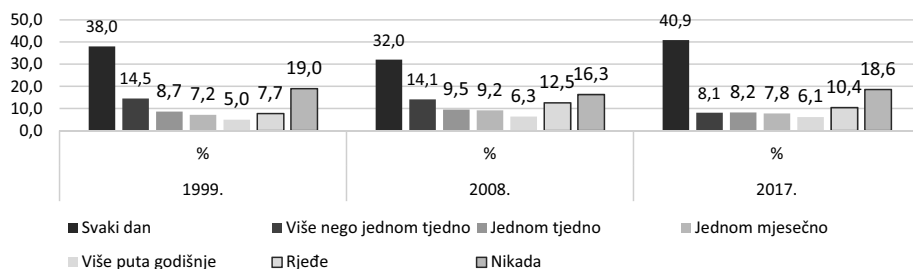
Tablica 19. *Molite li, meditirate (razmatrate) ili nešto slično – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56	18–30	31–55	≥ 56
1	67,0	81,7	52,3	73,2	/	/	69,0	74,8	80,3	63,5	61,3	66,3	/	/	/
2	33,0	18,3	47,7	26,8	31,0	31,0	25,2	19,7	36,5	38,7	33,7	/	/	/	/

1 = Da, 2 = Ne

U prvim dvama istraživačkim valovima ispitanike se pitalo mole li, meditiraju li ili bave li se bilo kakvom sličnom aktivnosti. U 2008. godini, a u odnosu na 1999. godinu, zabilježen je pad onih koji se time bave, i to s razlikom od oko 12%. U zadnjem istraživačkom valu ne postoje podaci za to pitanje budući da nije bilo postavljeno. Promatrano u odnosu na spol, žene su zastupljenije od muškaraca kao osobe koje se mole (između 73% i 82% od svih žena u dva vala), a u odnosu na dobne skupine stariji ispitanici su ti koji više mole (između 66% i 80% svih ispitanika u dobnoj skupini 65 i više godina promatrano u dvama istraživačkim valovima).

Grafikon 15. *Koliko često se molite izvan vjerskog obreda* ($N_{1999} = 985$, $N_{2008} = 1462$, $N_{2017} = 1461$)

Tablica 20. *Koliko često se molite izvan vjerskog obreda – u odnosu na sociodemografske karakteristike*

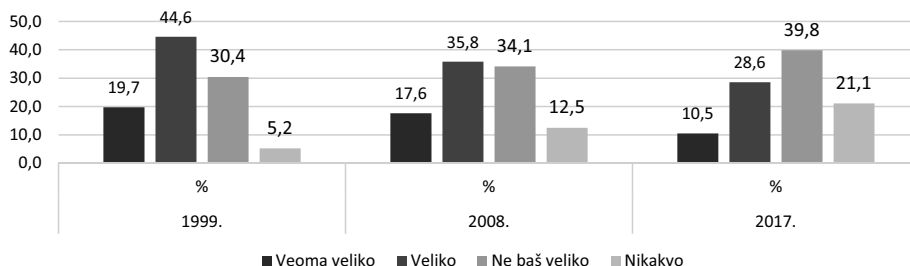
Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	23,7	50,7	21,0	42,0	27,1	53,3	31,0	36,8	47,7	58,8	29,4	26,9	38,1	30,3	48,5
2	14,7	14,4	10,8	17,1	7,5	8,6	18,5	15,2	9,1	12,2	14,2	14,8	14,7	8,0	6,4
3	9,9	7,5	8,4	10,4	7,8	8,6	6,5	10,3	7,5	6,1	10,0	9,3	7,6	11,0	6,4
4	7,5	6,9	10,7	7,8	8,1	7,5	7,7	7,1	6,6	4,1	10,2	8,3	6,6	10,0	6,6
5	7,3	2,9	8,5	4,4	6,8	5,4	4,8	5,7	3,7	2,0	6,2	9,0	7,1	7,8	4,9
6	10,8	5,0	17,0	8,5	15,5	5,7	7,7	7,9	7,5	8,1	13,6	11,7	8,6	14,2	8,4
7	26,1	12,7	23,6	9,7	27,1	10,9	23,8	17,0	17,8	8,8	16,3	20,0	17,3	18,8	18,8

1 = Svaki dan, 2 = Više nego jednom tjedno, 3 = Jednom tjedno, 4 = Jednom mjesečno, 5 = Više puta godišnje, 6 = Rjeđe, 7 = Nikada

Molitva izvan vjerskih obreda na svakodnevnoj razini predstavlja dimenziju crkvenosti kod koje u trima istraživačkim valovima nije zabilježen konstantan trend. Naime, u 1999. godini udio takvih ispitanika bio je 38%, u 2008. godini pao je na 32% a da bi se u 2017. povećao na skoro 41%. Skoro je duplo više žena u svim trima istraživačkim valovima koje mole na svakodnevnoj razini, a u odnosu na dobne skupine u 1999. godini i u zadnjem istraživačkom valu pokazalo se da su stariji ispitanici ti koji više svakodnevno mole: oko 48% ispitanika dobne skupine 56 i više godina. Jedino je u 2008. godini zabilježeno da su mlađi ispitanici do 30 godina ti koji najčešće mole na svakodnevnoj razini: oko 59% svih iz te skupine.

3.6. Dimenzija povjerenja u Crkvu

Grafikon 16. Koliko povjerenje imate u Crkvu ($N_{1999} = 979$, $N_{2008} = 1469$, $N_{2017} = 1454$)

Tablica 21. Koliko povjerenje imate u Crkvu – u odnosu na sociodemografske karakteristike

Odgovor	1999.		2008.		2017.		1999.			2008.			2017.		
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
1	15,1	23,9	15,1	19,8	5,9	14,6	13,8	22,2	20,7	16,7	14,4	22,6	14,3	9,0	10,6
2	43,7	45,5	32,6	38,7	26,2	30,7	45,5	41,7	49,4	35,6	37,9	33,1	31,1	25,3	29,9
3	35,7	25,7	37,2	31,3	40,0	39,8	31,3	31,5	27,4	32,8	36,0	32,5	30,1	41,7	41,2
4	5,6	4,9	15,1	10,2	27,9	15,0	9,3	4,7	2,5	14,9	11,6	11,7	24,5	24,0	18,3

1 = Veoma veliko, 2 = Veliko, 3 = Ne baš veliko, 4 = Nikakvo

Povjerenje u Crkvu kao instituciju u kontinuiranom je opadanju od 1999. godine. Tako 1999. godine u Crkvu povjerenja je imalo oko 64% ispitanika, da bi to povjerenje u 2017. godini iskazivalo svega 39% ispitanika. U svim istraživačkim valovima žene više od muškaraca iskazuju povjerenje u Crkvu kao instituciji: između 69% i 45% svih žena u trima istraživačkim valovima. U odnosu na dobne skupine i u odnosu na tri istraživačka vala nije pronađen toliko izražen trend pada ili rasta udjela ispitanika koji imaju povjerenje u Crkvu kao instituciju.

4. Kritički osvrt na sva tri vala istraživanja

Ako se pođe od činjenice da je crkvenost višedimenzionalna stvarnost s različitim stupnjevima pripadnosti samoj Crkvi, uključivo i s različitim stupnjevima distanciranja od Crkve (točka dva), onda se može usporediti i kritički vrednovati dimenziju konfesionalne pripadnosti i dimenziju vjerskih istina u EVS istraživanju. Detaljnijim proučavanjem dolazimo do nužne povezanosti, ali

jednako tako i do svojevrstne heterogenosti kod jednih te istih članova Crkve koji su sudjelovali u odgovorima prigodom EVS – 2017. istraživanja, kao i u trećem i četvrtom valu EVS istraživanja. Ta povezanost, a istodobno i nejedinstvenost najbolje je prepoznatljiva, primjerice, na četirima religijskim komponentama: religijskoj samoidentifikaciji, konfesionalnoj pripadnosti, pojedinih člancima vjere (u što ispitanici vjeruju?) i na slikama o Bogu. Na jednoj strani, religioznom osobom se očitovalo 84%, a pripadnicima Rimokatoličke crkve 97,8% ispitanika. Na drugoj strani u EVS – 2017. u Boga vjeruje 85,6%, a u osobnog Boga 44%, u neku vrstu duha ili životnu silu 38%.¹⁴ U pojedine članke Vjerovanja kao što su uskrsnuće, raj i pakao vjeruje od 59,8% do 46,8% ispitanika. Iz tih podataka može se zaključiti da u Hrvatskoj u posljednjih dvadesetak godina nije toliko dovedena u pitanje pripadnost nekoj vjerskoj zajednici, koja je u laganom opadanju, nego u Hrvatskoj je – među ostalim – velikim, ako ne i najvećim dijelom već desetljećima dovedena u pitanje vjera u osobnog Boga, tj. u Boga Oca koji je poslao čovjeku svojeg Jedinorođenca Isusa iz Nazareta. Istraživanje potvrđuje da su hrvatski kršćani, pa i građani uopće, neodlučni između osobnog Boga i Boga kao nekog duha ili životne sile. Nije li u pravu papa Benedikt XVI., koji je 2012. godine napisao da je ključno pitanje za današnjeg Europljanina pitanje Boga, kao i pitanje grijeha, a sve članove Kristove Crkve upozorio na činjenicu da je važno poslanje, misija Crkve, ista ona kao i Kristova – govoriti o Bogu, naviještati Boga.¹⁵ Također je godine 2019. papa emeritus Benedikt XVI. još izričitiiji kada u *Klerusblattu* svojim sunarodnjacima Nijemcima izričito poručuje: »A opet, sve postaje drukčije ako Boga ne pretpostavite, nego ga predstavljate, ako ga ne ostavljate u pozadini, nego ga prepoznajete kao središte svojih misli, riječi i djela.«¹⁶

Nadalje, vrednujmo još dvije daljnje dimenzije crkvenosti koje su u kompletnom suodnosu upravo s konfesionalnom pripadnošću i s vjerskim

¹⁴ Usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Josip JEŽOVITA (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj od 1999. do 2018. prema European Values Study*, 92.

¹⁵ »Die Sendung der Kirche besteht wie die Sendung Christi im Wesentlichen darin, von Gott zu sprechen, seiner Hoheit eingedenk zu sein, alle, vor allem die Christen, die ihre Identität verloren haben, an das Recht Gottes über das zu erinnern, was ihm gehört, das heißt unser Leben«, BENEDIKT XVI, Eucharistiefeyer für die Neuevangelisierung. Predigt (16. X. 2011.), u: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/homilies/2011/documents/hf_ben-xvi_hom_20111016_nuova-evang.html (17. V. 2019.).

¹⁶ Na portalu Bitno.net dostupan je cjelovit hrvatski prijevod eseja BENEDIKT XVI., Crkva i skandal seksualnog zlostavljanja (12. IV. 2019.), u: <https://www.bitno.net/academicus/teologija/cjeloviti-hrvatski-prijevod-eseja-benedikta-xvi-crkva-i-skandal-seksualnog-zlostavljanja/> (17. V. 2019.). Jedna i druga misao pape Benedikta XVI. je na liniji onoga što svjedoči apostol Pavao: »Jer ako ustima ispovijedaš da je Isus Gospodin, i srcem vjeruješ da ga je Bog uskrisio od mrtvih, bit ćeš spašen« (Rim 10,9).

istinama. To su ritualna i moralno-etička dimenzija. Jedna i druga su svojevrsni barometar, odnosno lakmus-papir prakse vjere svakog vjernika člana Crkve na osobnoj, obiteljskoj, župnoj i društvenoj razini života i njegova djelovanja, tj. svjedočenja. Na prvom mjestu vrednujemo moralno-etičku dimenziju crkvenosti.¹⁷ U posljednjim dvama desetljećima u hrvatskoj javnosti nazočna je teza, koja se kontinuirano ponavlja, da se u Hrvatskoj još uvijek uvelike prakticira korupcija i izbjegavanje plaćanja poreza. Dobiveni podatci u EVS istraživanju u svim trima valovima govore suprotno. Podatci, naime, govore u prilog toga da hrvatski građani u veoma visokom postotku ne odobravaju ni jedno ni drugo. Tako prema EVS – 2017. varanje na porezu ne odobrava 92,9%, a primanje mita na radnom mjestu 95,7%. Dakako da za daljnju detaljniju analizu glede navedenog (ne)moralnog ponašanja ostaje odnos između teorijskog te načelnog opredjeljenja i stvarnog činjenja u svakodnevnoj životnoj praksi. Drukčije su isti ispitanici reagirali, tj. odgovorili glede razvoda-rastave braka, pobačaja i eutanazije. Prema EVS – 2017. rastavu braka ne odobrava 60,8%, pobačaj 70,8% i eutanaziju 66,9%. U posljednjih dvadesetak godina to neodobranje je u opadanju, a odobravanje je u porastu. Već površnom komparacijom dviju vrsta navedenih ponašanja hrvatskih građana, a jednako tako i hrvatskih katolika, očito je da su »stroži« (konzekventniji), odnosno radikalniji, glede poreza i korupcije, a da su istodobno »širokogrudniji«, odnosno liberalniji glede rastave, pobačaja i eutanazije, neovisno što je kod prve skupine riječ u prvom redu o materijalnim vrijednostima, a kod druge skupine vrednota riječ je o životu i čovjeku kao jedinstvenoj, neponovljivoj i neusporedivoj vrednoti povijesti i stvaranja.

U vezi ritualne dimenzije crkvenosti, valja istaknuti tri realnosti hrvatskog društva i Katoličke crkve u Hrvatskoj. To su: odlaženje u crkvu na misu i druge vjerničke obrede kao i pohađanje vjerskih obreda općenito, odlaženje

¹⁷ Polazeći od ponašanja ispitanika koja se tematiziraju u ovom članku, za hrvatsko društvo opravdano je govoriti o moralno-čudorednom, moralno-etičkom i etičkom ponašanju, tj. djelovanju. To nije igra sintagmama, nego je, prije svega, upućivanje na nijansiranost njihove uporabe od strane hrvatskih građana. Primjerice, veliki ako ne i najveći dio vjernika kršćana u Hrvatskoj rastavu, pobačaj i eutanaziju smatraju moralno-čudorednim pitanjima, dok manji dio građana, uključivo i ljudi različitih znanstvenih polja i struka i svjetonazorskih uvjerenja, to smatraju moralno-etičkim pitanjima. Dodatna razlika je i u tome da će velik dio članova Crkve kod pobačaja govoriti o ubojstvu djeteta, a kod eutanazije o ubojstvu čovjeka, dok će drugi govoriti o prekidu života ili čak o uklanjanju ploda. Nadalje, kod varanja na porezu i kod prakticiranja mita (korupcije) više-manje svi hrvatskih građani će reći da su to moralno-etička ponašanja, tj. djelovanja. Naposljetku, za tolika druga moralno-etički upitna ponašanja u Hrvatskoj u posljednje se vrijeme uvriježilo govoriti i pisati samo o etičkom ili neetičkom ponašanju.

u crkvu s 12 godina te, naposljetku, traženje i prakticiranje obreda prijelaza prigodom rođenja djeteta, sklapanja vjerničkog braka i prigodom smrti (crkveni pogreb). Po intenzitetu participacije najtraženiji su obredi prijelaza. Potom je veoma visok odlazak u crkvu 12-godišnjaka. Najmanji je udio onih koji u crkvu odlaze redovito tjedno. Prema EVS – 2008. krštenje bi tražilo 79,3%¹⁸, crkveno vjenčanje 88,7% i crkveni pogreb 92,3%. Prema EVS – 2017. hrvatski 12-godišnjaci pohađaju crkvu najmanje jednom u tjednu 64,2%, a nikada 15,1%. Prema EVS – 2017. hrvatski katolici idu u crkvu redovito tjedno 22,7%, a nikada 19,7%. Uzroci i razlozi takvog ponašanja i življenja crkvenosti hrvatskih katolika moraju se tražiti u pastoralno-teološkoj i u društvenoj hrvatskoj zbilji. Drukčije formulirano: krštenje, crkveno vjenčanje i crkveni pogreb već se desetljećima u svijesti članova hrvatske Crkve percipiraju, a onda i prakticiraju na temelju ne samo vjerničkih razloga i povoda nego u jednakoj, a nerijetko još i u većoj mjeri, na nacionalnim, tradicionalnim i kulturološkim motivima. Visok postotak participacije 12-godišnjaka u crkvenim obredima najviše je, a ponekad i isključivo, motiviran sakramentalizacijom, budući da su oni ponajprije kandidati za prvu pričest, a potom i za potvrdu. Naposljetku, najniži postotak katolika koji redovno tjedno odlaze u crkvu je najrealniji izraz crkvenosti, koji bi se mogao objasniti tezom da oni, primjerice svetu misu nedjeljom, a neki i više puta tjednom, prije svega i danasve smatraju osobnom vjerničkom potrebom, a ne katoličkom obvezom.

Ne potvrđuju li ovdje analizirane dimenzije crkvenosti da u Hrvatskoj već više desetljeća, s jedne strane, kršćanstvo po izboru, odnosno djelomično prihvaćanje kršćanske vjere – o kojem je potkraj prošlog stoljeća pisao Stjepan Kušar – sve više pušta korijenje i nameće se kao nepovratan model kršćanstva s kojim pastoralni djelatnici svakodnevno imaju sve više teškoća?¹⁹ A s druge strane, u jednakoj se mjeri potvrđuje da je stupnjevita i distancirana crkvenost u Hrvatskoj već vidljiva, stalna i progresivna stvarnost i opasnost s kojima se mora ozbiljno računati, a na što zadnjih desetljeća upozorava Josip Baloban.²⁰ Tako Kušar piše da se u hrvatskom društvu i hrvatskoj Crkvi događa »rasprodaja svetinja i simbola«, budući da »svetinja, odnosno sakramenti nemaju više u prosječnoj svijesti našeg čovjeka koji se deklarira Hrvatom-katolikom ono mjesto koje im pripada po logici evanđelja, već ono koje se nameće propa-

¹⁸ Citiran je četvrti val istraživanja (EVS – 2008.) proveden u Hrvatskoj, budući da u petom valu (EVS – 2017) u Anketi nije bilo postavljeno to pitanje.

¹⁹ Usp. Stjepan KUŠAR, *Djelomično prihvaćanje vjere – kršćanstvo po izboru*, 313–345.

²⁰ Usp. Josip BALOBAN, *Stupnjevita crkvenost današnjeg kršćanina: realnost i opasnost*, 403–422.

gandom, krhotinama običaja i potrebom kompaktnosti nacionalnoga bića«²¹. Nadalje, vjernik u Hrvatskoj stvara svoj selektivni *Credo*, relativizira neku Božju zapovijed i od nje se dispencira smatrajući ju nevažnom, nesuvremenom ili srednjevjekovnom. Stoga više nije riječ o neznanju, nego o svjesnom »neprihvatanju navještaja vjere i njezina morala«, a što vodi prema djelomičnoj identifikaciji sa sadržajima kršćanske vjere. Prema Josipu Balobanu temeljna pastoralno-teološka teškoća za Hrvatsku je danas, a bit će i sutra, »da će velik dio ljudi i dalje htjeti nominalno biti članovima Crkve, ali će svoju crkvenost shvaćati i živjeti puno više po subjektivnim kriterijima i procjenama koje će im društvo nuditi, nego prema univerzalnim, stožernim i objektivnim kriterijima evanđelja i crkvenog Učiteljstva«²². Posljedica svega toga je privatno i izborno kršćanstvo, distancirana crkvenost, a nerijetko i vjernička indiferentnost najrazličitijih vrsta. Prema istom autoru reakcije i stavovi službene Crkve prema nekim aktualnim i akutnim društvenim temama bit će dakako još neko vrijeme zanimljive hrvatskom građanstvu. Za same pak kršćane je jasno da što će službena Crkva više gubiti svoj kritičko-proročki glas u društvu – osobito ako će preslabo reagirati glede socijalnih pitanja i ljudskih prava, glede korupcije i političkog nepotizma, te uopće glede etičkog i neetičkog ponašanja u društvu i državi – to će istodobno i više slabiti povjerenje u službenu Crkvu, a i u Crkvu uopće. Jednim dijelom, dakako uz unutarnje slabosti koje se prepoznaju u samoj Crkvi na različitim razinama i mjestima, za veliko opadanje povjerenja u Crkvu u posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj (od 64,3% na 39,1%), među ostalim uzrocima, odgovorno je i vidljivo slabljenje kritičko-proročke uloge Crkve u hrvatskom društvu, koja se nije uvijek dovoljno intenzivno inspirirala na evanđeoskim kriterijima i na socijalnom nauku Crkve. Uzrok opadanja povjerenja nedvojbeno je nužno tražiti i u neautentičnom življenju kršćanske vjere i u nedovoljno prepoznatljivom kršćanskom javnom djelovanju tolikih hrvatskih katolika, i to na osobnoj, obiteljskoj, crkvenoj (župnoj) i na društvenoj razini.

Zaključak

U radu se konstatira da je kršćanska vjera u vjerničkoj (teološkoj) teoriji i konkretno življenoj praksi, kao i Rimokatolička crkva i konačno crkvenost, tijekom dugih stoljeća postala sastavnim dijelom identiteta hrvatskog naroda. U tu-

²¹ Stjepan KUŠAR, *Djelomično prihvaćanje vjere – kršćanstvo po izboru*, 330.

²² Josip BALOBAN, *Stupnjevitost crkvenost današnjeg kršćanina: realnost i opasnost*, 417.

mačenju crkvenosti potrebno je posvijestiti dvije povijesne epohe u kojima se živjela i prakticirala crkvenost u različitim političkim, društvenim, kulturološkim i civilizacijskim okolnostima: razdoblje komunističke epohe (1945. – 1990.) i epoha demokracije (1990. do danas). Upravo razdoblje demokracije u Hrvatskoj može se podijeliti u dva podrazdoblja: prvo, od 1990. do 1999. godine i drugo podrazdoblje od 2000. godine do danas. Takva je podjela posve opravdana budući da potvrđuje određenu različitost razine crkvenosti od 1990. do 1999. godine u odnosu na razinu crkvenosti od 2000. do 2017., jer crkvenost tijekom prve dekade demokracije u Hrvatskoj u pojedinim dimenzijama u postocima bila je viša nego što je u posljednjih dvadesetak godina, a posebno prema posljednjem istraživanju (EVS – 2017).²³

Analizirajući rezultate u šest dimenzija crkvenosti u posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj – a što je sadržaj ovog članka – zaključuje se da je pripadnost Rimokatoličkoj crkvi konstantna tijekom triju istraživačkih valova. Drugim riječima, u Hrvatskoj se, zasada, ne može govoriti o nominalnoj distanciranosti od Crkve. Time je ujedno potvrđena prva hipoteza. U dimenziji vjerskih istina dogodio se pad u prosijeku oko 10%, s time da je vjerovanje u Boga u petom valu manje za oko 8%, a u osobnog Boga sada vjeruje samo 44%. Navedeni rezultati potvrđuju drugu hipotezu. Pad se dogodio i u ritualnoj dimenziji u kojoj svaki peti ispitanik prema posljednjem istraživačkom valu EVS – 2017. u crkvu ide redovito (tjedno), isto tako svaki peti ispitanik nikada ne ide u crkvu, a prema rezultatima EVS – 1999. tada je 10% više išlo u crkvu redovito, kao i samo 10% koji su izjavili da u crkvu ne idu nikada. Time je treća hipoteza najvećim dijelom potvrđena. Prema EVS istraživanju najosjetljivija je moralno-etička dimenzija. Ispitanici su bili pozvani izraziti svoj osobni stav prema rastavi braka, pobačaju i eutanaziji na jednoj strani i prema varanju na porezu i primanju mita na drugoj strani. U posljednjih dvadesetak godina konstatira se porast onih koji nikada ne bi odobrili izbjegavanje plaćanja poreza, s time da

²³ Primjerice prema prvome religijsko-sociološkom istraživanju, koje je 1997. godine proveo Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, *Vjera i moral u Hrvatskoj* u dimenzijama crkvenosti prema statističkim pokazateljima: katoličkoj vjeroispovijesti pripadalo je 89,7%, pravoslavnoj 2,9% a religioznom osobom smatralo se 75,9%, neregioznom 8,2% i uvjerenim ateistom 2,0%; svoju religiju (vjeru) iz osobnog uvjerenja prihvaćalo je 50,4%, a iz tradicije i odgoja 40,4%; u Boga koji je u Isusu Kristu postao čovjekom vjerovalo je 55,3%, a u Boga ili neku duhovnu silu nije vjerovalo 4,4%, a u raj je vjerovalo 68,1%, dok nije vjerovalo 10,5%; u crkvu jednom tjedno išlo je 30,3%, a nikada 11,1%; događaje koje je važno popratiti religijskim obredom zagovaralo je: rođenje djeteta (92,6%), vjenčanje (91,6%) i pogreb (93,9%); povjerenje u Crkvu je imalo 84,5% ispitanika (vrlo veliko 44,0% i dosta povjerenja 40,5%). Usp. »Socioreligijsko istraživanje Vjera i moral u hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.) 4, 461–700.

čak 93% ispitanika ima taj stav i u EVS – 2017. Naprotiv kod rastave, pobačaja i eutanazije smanjuje se broj onih koji se ne slažu s takvim moralno-etičkim ponašanjem. Drugim riječima, raste broj onih koji odobravaju rastavu, pobačaj i eutanaziju. Primjerice, u svakom novom valu istraživanja udio ispitanika koji odobrava rastavu povećava se za otprilike 6%. Glede spolova u stavovima prema tim činima ne vidi se izraženija razlika, dok su kod dobnih skupina stariji ispitanici ti koji uglavnom ne bi nikada odobrili takve stavove i takva ponašanja. Tu je svakako riječ o liberalizaciji hrvatskih ispitanika u odnosu na rastavu, pobačaj i eutanaziju, ali, zasada, relativno usporenoj. Također je potvrđena i četvrta hipoteza. Dimenzija povjerenja u Crkvu doživjela je najveći pad ne samo u odnosu na već spominjano istraživanje *Vjera i moral u Hrvatskoj*, kada je to povjerenje bilo na zavidnoj razini (84,5%) i bez konkurencije u odnosu povjerenja hrvatskih građana u druge institucije u Hrvatskoj, nego je to povjerenje u kontinuiranom opadanju i od 1999. do 2017. (za vrijeme svih triju valova istraživanja) kada je u tom razdoblju palo s 64% na 39%. U svim trima istraživačkim valovima žene više od muškaraca izražavaju povjerenje u Crkvu. Tako velik pad crkvenosti nije se dogodio u drugim dimenzijama. Peta hipoteza je posve potvrđena.

Zaključno se može ustvrditi da se u Hrvatskoj u vrijeme demokracije, a posebno u posljednjih dvadesetak godina, događa kretanje crkvenosti u kojem je temeljem dobivenih rezultata na osnovi europskog istraživanja vrednota u trima valovima prepoznatljivo više zanimljivih, a dijelom i zabrinjavajućih karakteristika kršćanstva, Crkve i crkvenosti u Hrvatskoj. Više se ne može govoriti o nominalnom kršćanstvu te o stupnjevitijoj i distanciranoj crkvenosti kao o nekoj sporadičnoj i zanemarivoj stvarnosti. Naprotiv, ta stvarnost je sve očitija i prepoznatljivija u svim dimenzijama crkvenosti i to od konfesionalne pripadnosti do povjerenja u Crkvu. Upravo te dvije dimenzije potvrđuju da mnogi Hrvati katolici zagovaraju i traže kršćanstvo i crkvenost po svojim kriterijima i po svojoj osobnoj vjeri, a da istodobno nisu zadovoljni s istom povijesnom Crkvom čiji su oni članovi i po kojima je ona bolja i svetija ili lošija i grešnija. Nadalje, glede drugih dimenzija crkvenosti potvrđuje se realnost prema kojoj su hrvatski katolici i selektivno ritualno orijentirani, a moralno-etički su dobrim dijelom od svoje Crkve distancirani. Konačno i vjerske istine (dimenzija vjerskih istina) uzimaju po osobnoj subjektivnoj matrici, stvarajući svoj selektivni *Credo*, ili se dispenciraju od pojedinih Božjih zapovijedi. U svim dimenzijama crkvenosti prepoznaje se privatno i izborno kršćanstvo, distancirana crkvenost te naposljetku i vjernička indiferentnost najrazličitijih vrsta. Što će više slabiti kritičko-proročki glas Crkve – ne samo službene nego

svakoga hrvatskog vjernika katolika na osobnoj, obiteljskoj, crkvenoj (župnoj) i na društvenoj razini – to će više biti na kušnji crkvenost u hrvatskom narodu i hrvatskom društvu, ali i obratno što će više Katolička crkva u Hrvatskoj u pojedincu, skupinama, crkvenim strukturama biti više isusovska i evanđeoska, to će jače Crkva u Hrvatskoj svijetliti i svjedočiti kao znak transcendentnog, božanskog i spasenjskog.

Abstract

**THE SHIFTS IN ECCLESIALITY IN THE CROATIAN SOCIETY
FROM 1999 UNTIL 2018
AN ANALYSIS AND CRITICAL REVIEW**

Josip BALOBAN

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
josip.baloban@zg.t-com.hr

Josip ŠIMUNOVIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
josip.simunovic@zg.t-com.hr

Josip JEŽOVITA

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
josip.jezovita@unicath.hr

The article analyses ecclesiality in pastoral-theological and sociological perspective in the period of last twenty years, i.e., from 1999 until 2017, which corresponds with the three consequent research waves of the international project European Values Study (EVS), i.e., EVS – 1999, EVS – 2008, and EVS – 2017. As a multidimensional reality, the authors analyse shifts in ecclesiality in the Croatian society in its six dimensions: dimension of confessional membership, dimension of religious truths, ritual dimension, moral-ethical dimension, experiential dimension, and dimension of trust in the Church. After the first point in which they point out Methodological Notes, in the second point they are presenting Ecclesiality as a Multidimensional Reality that is not only manifested in numerous dimensions, but also as a reality that is multifaceted. Hence, one can discuss gradual and distanced ecclesiality within a specific dimension, within a number of dimensions together, or even within all dimensions. That reality

has been present in the history of humanity from the very beginning of Christianity and the historical Church of Jesus, but in the last few decades it has been confronted with challenges of (neo)liberalisation, individualisation, and relativization, especially in democratic societies, among which also the Croatian society. The third point, An Analysis and Comparison of Results, uses graphs, tables, and socio-demographic characteristics in order to analyse and compare results of all three research waves, EVS – 1999, EVS – 2008, and EVS – 2017, with an emphasis on EVS – 2017. These results confirm that shifts in ecclesiality between 1999 and 2017 are characterised by a certain decrease in various percentages in four dimensions. Furthermore, the largest decrease has been noted in the dimension of trust in the Church, although the nominal membership in the Roman Catholic Church has been stable in the last twenty years. The authors are analysing the shifts in ecclesiality through aforementioned four dimensions in detail in the fourth point, A Critical Review of All Three Waves of Research. Among other things, this point discusses selective Christianity, distanced ecclesiality, selective acceptance of fundamental truths of the Christian creed, growing distancing in moral-ethical dimension of ecclesiality, partial identification with the historical Church of Jesus, etc. The Conclusion shows that one cannot talk about nominal distancing from the Church at the present time, which confirms the first hypothesis. A further distancing in the dimension of religious truths has been noted, which confirms the second hypothesis. The decrease in ecclesiality has also taken place in the ritual dimension, which largely confirms the fourth hypothesis. Indicative results have also been acquired in the moral-ethical dimension. On the one hand, for instance in the last twenty years there has been an increase in those who would not endorse tax evasion and this attitude is approved by 93% of examinees in EVS – 2017. On the other hand, the number of those who approve of divorce, abortion, and euthanasia is increasing, which confirms the fourth hypothesis. The largest decrease of ecclesiality took place in the dimension of trust in the Church, which has been in continuous decrease since 1999 and this confirms the fifth hypothesis. Conclusively, it can be said that the reality of gradual and distanced ecclesiality is becoming more and more obvious in all dimensions of ecclesiality – from the confessional membership to trust in the Church.

Keywords: *Church, Croatian society, ecclesiality, dimensions of ecclesiality, distanced ecclesiality, selective Christianity.*